

Kazimierz Łęczycki

Zakład Ekonomiki Organizacji Rolnictwa i Agrobiznesu
Uniwersytet Przyrodniczo-Humanistyczny w Siedlcach

Ryzyko działalności gospodarczej w kontekście światowego kryzysu gospodarczego

Wstęp

Globalny kryzys gospodarczy, który trwa od września 2008 roku kształtuje w dalszym ciągu przebieg zjawisk ekonomicznych, społecznych i politycznych w dużej grupie krajów europejskich i pozaeuropejskich, przez co wywiera zasadniczy wpływ na funkcjonowanie podmiotów gospodarczych. Treść niniejszego opracowania uwzględnia trzy zasadnicze grupy zagadnień związanych z aktualnymi problemami ekonomicznymi. Pierwsza to kwestie ryzyka, które ściśle łączą się z potrzebami przewidywania przyszłych zdarzeń gospodarczych i społecznych. Drugi element to działalność gospodarcza, której istotą jest nasza aktywność w obszarze produkcji, usług, wymiany i konsumpcji, mająca na celu zaspokojenie materialnych oraz niematerialnych potrzeb człowieka; natomiast trzecia część obejmuje problemy oraz następstwa globalnego kryzysu ekonomicznego i finansowego. Ten ostatni jest w zasadzie głównym czynnikiem, który rzutuje na rodzaje i sposób podejmowania decyzji w aktualnych uwarunkowaniach.

Manteuffel [1979, s. 113] twierdzi, że ryzyko występuje wówczas, kiedy nie ma pewności uzyskania zamierzonych efektów, natomiast w *Słowniku pojęć ekonomicznych*¹[Biznes 2007, s. 82] ryzyko jest określane jako możliwość poniesienia szkody lub straty w wyniku niepewności co do wyniku działań, przyszłych zdarzeń lub okoliczności. Z przytoczonych powyżej stwierdzeń wynika więc, że w analizie ryzyka i niepewności w pierwszej kolejności należy rozpatrywać problemy efektów, czyli korzyści z prowadzonej działalności gospodarczej. Drugi problem, mogący stanowić przedmiot analizy, to nasza zdolność do przewidywania przyszłości, czyli rozpoznania jakie fakty, zdarzenia i zjawiska mogą zaistnieć czy mogą mieć miejsce. Ostatnia kwestia to okoliczności, czyli przypadkowe powiązania różnych wydarzeń i warunków kształtujących zjawiska i procesy gospodarcze oraz kierunki i tempo zachodzących zmian.

¹ Podany *Słownik pojęć ekonomicznych* stanowi 10. (ostatni) tom cyklu publikacji książkowych wydanych w ramach Biblioteki Gazety Wyborczej w 2007 roku.

Za istotę kryzysów ekonomicznych można uznać ujawnienie się, a następnie pogłębienie rozbieżności między organizacją a czynnikami jej otoczenia zewnętrznego. Kryzys jest przedstawiany jako załamanie gospodarcze, chociaż wydaje się, że jest to zbyt mocne określenie². W związku z tym zasadniczego znaczenia nabiera kwestia zdefiniowania problemów związanych z powstałą po 2008 roku sytuacją ekonomiczną dużej ilości krajów. Kryzysy gospodarcze kształtują funkcjonowanie podmiotów gospodarczych, co między innymi wynika z samej istoty załamań gospodarczych. Zarówno obecny kryzys, jak i ten z lat 1929–1933 oraz wcześniejsze i późniejsze, których przebieg zachodził w mniejszej skali, są przedmiotem analiz i ocen ekonomicznych. Mają one wymiar czysto naukowy, ale dokonywane są również ich analizy o charakterze popularno-naukowym i publicystycznym, których wartość ma również duże znaczenie poznawcze. Pełnią istotną rolę w formułowaniu zaleceń na przyszłość, zgodnie z podstawowymi czynnościami pracy badawczej. Dlatego też ważnym celem opracowania jest poznanie tych opinii i poglądów, zwłaszcza w okresie przechodzenia od dominującego znaczenia w gospodarce nurtu liberalnego do gospodarki opartej na zdecydowanie większej dawce interwencjonizmu państwowego.

Cel i metoda opracowania

Zasadniczym celem niniejszego opracowania jest próba określenia, w jakim stopniu kryzys ekonomiczno-finansowy, trwający w dalszym ciągu (maj 2012 r.), kształtuje ryzyko prowadzenia działalności gospodarczej. Dla realizacji tak zdefiniowanego celu głównego sformułowane zostały następujące cele szczegółowe:

- a) analiza istoty i charakteru ryzyka prowadzenia działalności gospodarczej,
- b) określenie i identyfikacja podstawowych tematów oraz treści ekonomicznych charakteryzujących w wybranych publikacjach popularno-naukowych obecny kryzys ekonomiczno-finansowy,
- c) próba określenia wzajemnych zależności i związków między ryzykiem prowadzenia działalności gospodarczej a różnymi aspektami kryzysu gospodarczego.

Wybór, a w zasadzie opracowanie metody badawczej należy uznać, jak podaje Kuciński [2010, s. 115], za kluczowe zadanie, ponieważ wpływa ono istotnie na prawidłowość poznania. Relacje i zależności międzyludzkie powstające w procesie gospodarowania to jedna z form bytu niematerialnego. Dlatego też

² Np. L. Balcerowicz na aktualną sytuację gospodarczą w Europie i krajach pozaeuropejskich proponuje używać określenia „silne spowolnienie tempa wzrostu gospodarczego”.

najwłaściwsze jest w takiej sytuacji zastosowanie metod jakościowych, ponieważ jest to najistotniejszy aspekt badań w naukach społecznych, który umożliwia rozumienie zaistniałych zdarzeń w określonych uwarunkowaniach³.

W niniejszym opracowaniu przyjęte zostało założenie, że ekonomiści, socjologowie oraz politolodzy o uznanym dorobku naukowym na świecie w działalności publicystycznej (artykuły prasowe, wywiady, itp.) wyrażają w wymiarze merytorycznym opinie zgodne z prawidłowościami i teoriami ekonomicznymi wynikającymi z efektów prowadzonych przez nich prac badawczych. Prezentowane przez nich poglądy dotyczą aktualnych tendencji i trendów w kształtowaniu kierunków dostosowań do zmieniających się uwarunkowań życia gospodarczego. Uznajemy, że takie podejście ma mocny wymiar użyteczny, co w przypadku konieczności szybkich działań ze strony polityki gospodarczej jest bardzo istotne. Z badawczego punktu widzenia przyjęty sposób postępowania minimalizuje okres upływający od wytworzenia informacji do dotarcia z nią do finalnego odbiorcy, dzięki czemu możliwe jest podejmowanie szybkich i racjonalnych decyzji.

Do realizacji przyjętych celów wykorzystana została metoda analizy treści. Według Frankfort-Nachmias i Nachmiasa [2001, s. 341], analiza treści to „każda technika wyprowadzania wniosków na podstawie systematycznie i obiektywnie określanych cech przekazu”. Z kolei Babbie [2003, s. 145] twierdzi, że podstawowe pytania stawiane przez badaczy są następujące: kto, co mówi, do kogo i z jakim skutkiem. Są stosowane najczęściej wtedy, kiedy trzeba opisać cechy przekazu⁴. Pierwszym z celów niniejszego opracowania jest określenie podstawowych tematów komunikacji⁵, natomiast drugim wyprowadzenie wniosków z istniejącej sytuacji gospodarczej oraz potencjalnych kierunków zmian. Wynikiem analizy treści może być jakościowa ocena materiału badawczego, ale również obliczenia, mające charakter badań ilościowych. Największą zaletą analizy treści jest oszczędność czasu oraz kosztów prowadzonych badań. Istotne jest również ich bezpieczeństwo, ponieważ w przypadku popełnienia błędu można je

³ Kuciński w przytoczonym opracowaniu, powołując się na kilku autorów, wyraża następujący pogląd: dominujące znaczenie w badaniach ekonomicznych w ostatnich latach mają metody ilościowe oparte i kształtowane przez rozkład normalny, czyli krzywą Gaussa. Narzędzia te, sprawdzające się np. w opisie przyrody całkowicie zawodzą w przewidywaniu takich zjawisk, jak upadek Enronu w 2001 roku czy obecny kryzys gospodarczy, stanowiący istotny fragment niniejszych rozważań. Autor przytacza opinie, że powszechnie stosowane modele powinno się zastąpić takim rozkładem, w którym zjawiska rzadkie, ale gwałtowne, wywierają największy wpływ na historię.

⁴ Babbie podaje, że w czasach nam współczesnych bestseller książkowy „Megatrendy 2000” [Naisbitt, Aburdene 1997] stosuje analizę treści dla określenia głównych trendów w życiu współczesnych Stanów Zjednoczonych.

⁵ W ten sposób był sformułowany cel badań prowadzonych przez Ph. White i J. Gilletta, którzy analizowali tematy przekazu zawarte w 916 reklamach.

powtórzyć. Wadą analizy treści jako metody badawczej jest konieczność ograniczenia się do zapisanych przekazów.

Podstawowym materiałem badawczym w niniejszym opracowaniu były informacje zawarte w publikacjach o aktualnych wydarzeniach gospodarczych zamieszczone w latach 2007–2012 w Gazecie Wyborczej oraz Dzienniku i w zawartym w nim tygodniku idei EUROPA⁶ (szczegółowy wykaz wykorzystanych publikacji zamieszczony jest w spisie literatury). Według systematyki podawanej przez Sztumskiego [2010, s. 204]⁷, powyższe źródła informacji można zaliczyć do dokumentów okolicznościowych, w ramach których wyodrębnia się dokumenty osobiste. Charakteryzują się one przedstawianiem osobistych cech i poglądów autora w sposób na tyle wyraźny, że czytelnik może poznać jego stosunek do zdarzeń, których dany dokument dotyczy. Zaliczamy do nich m.in. wywiady i wyznania.

Problemy ryzyka w prowadzeniu działalności gospodarczej

Ryzyko dotyczy przede wszystkim przyszłości, która zawsze była przedmiotem zainteresowań człowieka. Jej przewidywanie wynika m.in. z chęci poprawy racjonalności działań gospodarczych, zmniejszenia lęku, jak również ze zwykłej ludzkiej ciekawości. Jedną z form ograniczania ryzyka, jak podaje Stańko [1999, s. 6], jest przewidywanie różnych zjawisk i procesów gospodarczych. Prawidłowości, relacje i zależności mogą być przewidywane z różnym stopniem prawdopodobieństwa.

Przyjmujemy założenie, że ryzyko działalności gospodarczej, stanowiące przedmiot niniejszych rozważań, związane jest z ekonomicznym zjawiskiem zmian. Istotne jest zwrócenie uwagi na fakt, że takie pojęcia jak „efekt” czy „wyniki działań” oznaczają, że wcześniej zachodziły w rzeczywistości gospodarczej określone zmiany. Polegają one przede wszystkim na realizacji procesów wytwórczych oraz wymiany dóbr i usług. Dlatego też jeżeli zmiany nie będą miały miejsca, czyli nie będą zachodziły, to ryzyko po prostu nie wystąpi. Zmiany,

⁶ Nachmias taki sposób zbierania informacji określa jako nieinwazyjny (niereaktywny), w którym badacz nie ma żadnego wpływu na warunki w jakich zostały zebrane dane. Jednym ze źródeł nieinwazyjnych są dokumenty archiwalne, w ramach których wyodrębnia się dokumenty oficjalne, a wśród nich dane aktuarialne, rejestry sądowe, dokumenty rządowe oraz mass media. Według niego mass media tworzą najłatwiej dostępny zbiór danych.

⁷ Sztumski dokumenty nazywa również źródłami danych, ponieważ „(...) zawierają utrwalone ślady, czyli swoiste informacje o przeróżnych faktach i wydarzeniach jakie miały miejsce w przeszłości”.

zgodnie z większością definicji, określamy jako przekształcenia i przeobrażenia faktów, zjawisk lub zdarzeń, których istotą są korekty lub modyfikacje stosunków między samymi zasobami, oraz nimi a otoczeniem, zachodzącymi w czasie i przestrzeni. Głównym źródłem zmian jest niedostosowanie się organizacji do warunków otoczenia, co w konsekwencji prowadzi do trudności w realizacji przyjętych celów.

Powyższe objaśnienia uznaliśmy za niezbędne przed dokonaniem charakterystyki, na potrzeby niniejszego opracowania, pojęcia ekonomicznego „ryzyko”, przez które mamy na maśli ryzyko działalności gospodarczej. Ze względów czyisto praktycznych używać będziemy w dalszej części zwrotu jednowyrazowego, tj. terminu „ryzyko”. W pierwszej kolejności analizie poddajemy terminologię przedstawioną w słownikach językowych [*Słownik wyrazów obcych* 1999, s. 985; *Słownik języka polskiego* 1981, s. 155]. Z definiowaniem pojęcia „ryzyko” związane są szczegółowe, konkretne określenia. W pierwszej grupie można wymienić, takie jak: prawdopodobieństwo, niepewność, problematyczność, niebezpieczeństwo, nieznamość. Z kolei do drugiej grupy istotnych określeń można zaliczyć efekty, wyniki oraz szkody. Pozostałe, wymieniane w przytoczonych słownikach, mają raczej marginalne znaczenie dla niniejszych objaśnień. Sens i treść powyższych określeń oznacza, że istota ryzyka sprowadza się do obaw co do skutków podejmowanych przedsięwzięć gospodarczych. Każde działanie nosi w sobie pewien lęk, czy spełnione zostaną zakładane oczekiwania.

Kwestie ryzyka objaśniane są również w *Encyklopedii ekonomiczno-rolniczej* [1964, s. 1058; 1984, s. 680]. Pojawia się tutaj nowy, istotny termin, a mianowicie pojęcie „odchylenie”. Jest to określenie z zakresu statystyki matematycznej, przez co włącza ryzyko w obszar pracy badawczej i jednocześnie jest to krok w kierunku uczynienia tego terminu ekonomicznego bardziej mierzalnym. Stosowanie określenia „odchylenie” oznacza, że w sferze analizy musi być również pewien wzorzec, do którego należy odnieść efekty czy wyniki działań gospodarczych. W ten sposób tworzy się nam różnica (odchylenie) między stanem rzeczywistym a wzorcem. Z kolei w *Encyklopedii organizacji i zarządzania* [1982, s. 456] akcentuje się możliwość poniesienia strat lub wyższych od planowanych nakładów w wyniku prowadzonych działań. Takie kierunki zmian mieszczą się również w obszarze zagadnień związanych z odchyleniami. Pojawia się natomiast nowy element, za który należy uznać określanie warunków ryzyka. Niezbędne jest jednak do określania warunków ryzyka doświadczenie, które może tworzyć podstawy do badania odchyleń.

Problematyka ryzyka w działalności gospodarczej analizowana jest również w bieżących publikacjach naukowych. Do niniejszych rozważań zostały wybrane 3 z nich [1997, s. 35–37; 1997, s. 21–24; 1998, s. 5–7], których treści rozszerzyły spektrum kwestii opisujących pojęcie ryzyka. Przedstawione w nich problemy

można podzielić na 2 główne grupy. Pierwsza grupa zaprezentowanych zagadnień to kontynuacja powyższych rozważań, natomiast druga to podejście do zagadnień ryzyka od strony makroekonomicznej i społecznej. Wilimowska [1998, s. 5–7] charakteryzując ryzyko w dużym stopniu omawia treści przedstawione powyżej, natomiast jako nowe elementy analizuje problemy niezależności ryzyka, horyzont czasowy w ryzyku inwestycyjnym, klasyfikację źródeł niepewności (np. zewnętrzne i wewnętrzne) oraz zakres i rolę informacji w kształtowaniu ryzyka. Za interesujące można uznać stwierdzenie, że ryzyko istnieje o tyle, o ile ktoś zdaje sobie z niego sprawę. Inną grupę problemów poruszają Ostrowska [1997, s. 35–37] i Smolorz [1997, s. 21–24]. Dużą rolę poświęcają ryzyku inwestycyjnemu, które jest związane z warunkami realizacji i eksploatacji inwestycji rzeczowych. Uznają stopę procentową, stopę zysku oraz okres zwrotu nakładów inwestycyjnych za główne zmienne narażone na ryzyko. Smolorz porusza z kolei kwestie ryzyka w wymiarze globalnym i stwierdza, że ryzyko działalności gospodarczej jest zdecydowanie wyższe w krajach o niestabilnej sytuacji. W kontekście ryzyka inwestycyjnego wyodrębnia ryzyko inwestycyjne kraju, regionu, branży oraz ryzyko przedsiębiorstwa.

W obszarze rolniczej działalności gospodarczej problem ryzyka poruszają m.in. Rychlik i Kosieradzki [1981, s. 105] oraz Heady [1967, s. 633–645]. Ci pierwsi wiążą je z przyrodniczymi uwarunkowaniami gospodarowania oraz sytuacją rynkową, które pociągają za sobą zmienność plonów oraz zmienność cen. Z kolei Heady przedstawia kwestie ryzyka w rolnictwie w sposób bardziej pogłębiony. Uwzględnia takie jego kategorie, jak: zmienność techniczną w produkcji pierwotnej oraz wtórnej, zmienność cen produktów rolnych, zmiany w wielkości produkcji oraz zmiany cen czynników produkcji.

Powyższe rozważania dają podstawy do wyrażenia poglądu, że ryzyko występuje w zasadzie przy podejmowaniu wszelkich działań czy czynności. Stanowi w zasadzie atrybut działań gospodarczych.

Wybrane elementy charakterystyki kryzysu gospodarczego

Koniec września 2008 roku, tj. bankructwo w Stanach Zjednoczonych banku Lehman Brothers, traktuje się jako początek kryzysu gospodarczego, który w dalszym ciągu występuje w krajach UE oraz państwach pozaeuropejskich. Stał się on impulsem do podjęcia w odmiennych warunkach dyskusji nad problemami funkcjonowania gospodarek w wielu krajach. Nierzadko jest to odwoływanie się do opracowań naukowych powstałych na bazie doświadczeń kryzysu lat 1929–1933. Taki sposób postępowania należy uznać za uzasadniony, ponieważ

pewne prawidłowości ekonomiczne mają zbliżony przebieg w różnych okresach historycznych. Ich potwierdzeniem może być opinia Winieckiego [2008, s. 4–5], który stwierdza, że „cykle koniunkturalne, spowolnienia i przyspieszenia, ekspansje i recesje” są normą w kapitalistycznej gospodarce rynkowej. Wydaje się, że zasadniczy problem polega na określeniu wpływu kryzysu gospodarczego na sposób widzenia i traktowania ekonomii, różnych nurtów myśli ekonomicznej oraz realizowanej polityki gospodarczej. Należy przy tym pamiętać, że w zależności od nurtu myśli ekonomicznej ich objaśnianie przebiega w całkiem odmienny sposób. Problemy te są przedmiotem rozważań w literaturze naukowej oraz publikacjach popularno-naukowych. W niniejszym opracowaniu w pierwszej kolejności za podstawę analizy przyjęto dwa, w zasadzie skrajne, sposoby jego wyjaśniania. Pierwszy z nich reprezentuje L. Balcerowicz⁸ [2011], przedstawiciel nurtu neoliberalnego, natomiast drugi, nawiązujący do myśli ekonomicznej J.M. Keynesa, reprezentuje noblista Paul Krugman⁹ [2009] oraz w jakimś stopniu politolog F. Fukuyama [2009]. Analizując ich poglądy należy zwrócić uwagę na fakt, że Balcerowicz za podstawowe źródło obecnego kryzysu uznaje błędną politykę rządów oraz banków centralnych. Zła polityka rządów w pierwszej kolejności przejawiała się w nadmiernych wydatkach budżetowych na cele socjalne, natomiast podstawowy błąd banków centralnych polegał na bardzo długim okresie utrzymywania niskich stóp procentowych. Krugman omawiając powyższe kwestie odwołuje się do Keynesa, który po kryzysie gospodarczym 1929–1933 doszedł do wniosku, że istnieje dolna granica stóp procentowych. Kiedy polityka monetarna zawodzi, należy sięgać do sektora publicznego, który powinien przejąć zadania ożywienia gospodarki. W pewnym momencie w sytuacjach kryzysowych sektor prywatny przestaje interesować się inwestycjami. Można więc wyrazić pogląd, że problemem jest kwestia określenia granicy, do której można obniżać stopy procentowe, natomiast później inicjatywa gospodarcza powinna przechodzić w ręce państwa. I w zasadzie można uznać, w oparciu o analizowane publikacje, że są to jedyne, w miarę zbliżone zjawiska gospodarcze, w obszarze których wypowiadają się obaj przytaczani na początek ekonomiści. W pozostałych obszarach ekonomii są klasycznymi przedstawicielami swoich nurtów myśli ekonomicznej. Za ważną należy uznać uwagę Balcerowicza, że istota problemu polega na tym, aby nie wywoływać sztucznego boomu kredytowego. Niektórzy prezentują pogląd, że sztuczna koniunktura już sama

⁸ Za podstawę oceny przyczyn kryzysu ekonomicznego po 2008 roku wyrażaną przez L. Balcerowicza przyjęto jego rozmowę z L. Gadomskim zamieszczoną w Gazecie Wyborczej z 5.12.2011 r.

⁹ P. Krugman z kolei opublikował w *The New York Times* esej o kryzysie ekonomii i odpowiedzialności ekonomistów za kryzys gospodarczy. Stał się on przedmiotem ostrej polemiki ze strony zwolenników nurtu neoliberalnego. W Polsce artykuł ten został opublikowany w Gazecie Wyborczej z 31.10–1.11.2009 r. pod tytułem „Dlaczego ekonomiści niczego nie zrozumieli?”.

w sobie niesie przyszły zarodek klęski. W dalszej kolejności przedstawia Balcerowicz kolejne przyczyny aktualnej sytuacji gospodarczej, spośród których do najważniejszych zalicza: utworzenie zbyt dużych instytucji finansowych (za dużych, żeby państwo pozwoliło im upaść), preferencje dla finansowania inwestycji czy innych działań prorozwojowych za pomocą kredytu a nie z własnych oszczędności, jak również subsydiowanie kredytów mieszkaniowych poprzez ulgi podatkowe. Zwraca uwagę na fakt, że skomplikowane instrumenty finansowe mogą być niebezpieczne dla rozwoju gospodarczego. Za błędny uznaje także pogląd, że pożyczki udzielane rządowi są pozbawione ryzyka. Należy także podkreślić, że Balcerowicz, o czym wspomnieliśmy we wprowadzeniu, nie używa określenia kryzys gospodarczy lecz posługuje się sformułowaniem „silne spowolnienie wzrostu”.

Z kolei Paul Krugman w pierwszej kolejności zwraca uwagę na problemy samych mechanizmów rynkowych. Twierdzi, że kryzysy gospodarcze rozbijają ludzką wiarę w to, co jest istotą ekonomii Adama Smitha, a mianowicie wiarę, że bogactwo bierze się z pracy, innowacji i kapitału. Według niego idealny, bezkolizyjny system rynkowy jest niemożliwy. Zwłaszcza dotyczy to rynków finansowych, o których wyraża się nawet w sposób pogardliwy. Analizując problemy funkcjonowania gospodarki opartej na mechanizmach rynkowych niezbędne jest przytoczenie poglądów Ha-Joon-Changa¹⁰ [2012]. Przedstawia on tezę, że wolny rynek nie istnieje, ponieważ jest to kwestia dostrzegania tylko niektórych ograniczeń rynku (np. zatrudnianie dzieci w kopalniach czy zakaz sprzedaży samochodów wydzielających duże ilości spalin uważamy za naturalne i przestajemy je zauważać). Dlatego też postuluje, aby na interesujące nas tutaj problemy patrzeć przez pryzmat historii. Bardzo często teraźniejszość traktujemy jako coś oczywistego, normalnego. Obca jest nam droga i mozolny wysiłek człowieka, które do istniejącego stanu doprowadziły. W podobnym duchu wypowiadali się również Fukuyama i Colby¹¹ [2009] stwierdzając, że zastosowanie teorii w realnym życiu wymaga rozległej wiedzy z zakresu polityki, historii czy zasad funkcjonowania gospodarki lokalnej. Współczesnym ekonomistom brakuje wiedzy z tego zakresu i dlatego też konstruowane przez nich modele ekonomiczne pozbawione są aspektu historycznego. Dokonują również ostrej krytyki gospodarki opartej na podstawach ideologii neoliberalnej.

Zarzucają jej m.in.:

- nadmierną matematyzację ekonomii wykładanej na uniwersytetach, co powoduje upraszczanie modeli ekonomicznych,

¹⁰ Ha-Joon-Chang – Koreańczyk, profesor ekonomii rozwoju (Uniwersytet Cambridge).

¹¹ Francis Fukuyama – amerykański politolog, filozof, ekonomista, autor ogłoszonej w 1989 r. tezy o końcu historii; Seth Colby – amerykański ekonomista.

- że teorie ekonomiczne najłatwiej jest weryfikować na poziomie mikroekonomicznym, natomiast w skali makro liczne są zjawiska nieliniowości oraz występowanie efektów wtórnych,
- że operowanie w praktyce życia gospodarczego abstrakcyjnymi modelami teoretycznymi daje wątpliwej jakości objaśnianie rzeczywistości, ponieważ niezbędna jest do tego jeszcze wiedza z zakresu polityki oraz historii,
- że abstrakcyjność neoliberalnej teorii ekonomicznej i polityczna ideologia stworzyły szkodliwe sprzężenia zwrotne, czego konsekwencją była m.in. liberalizacja rynków finansowych, nadmiernie forsowana mimo sygnałów ostrzegawczych, jakimi były kryzysy z lat 1997 oraz 2001.

Analizując problemy obecnego kryzysu ekonomicznego należy także przytoczyć stwierdzenie Cohena¹² [2007], że w latach 90. ubiegłego stulecia nastąpiło wyczerpanie się dynamiki społeczeństwa przemysłowego, czego przejawem był m.in. upadek systemu ekonomicznego opartego na państwowej własności i scentralizowanym zarządzaniu (komunizm). Nie integrował on ludzi, jak również wpływał na zanikanie związków między gospodarką a społeczeństwem. Charakter i naturę gospodarki kapitalistycznej analizuje Judt¹³ [2007]. Stwierdza, powołując się m.in. na J. Schumpetera, że niszczenie zastanych struktur zawsze leżało w naturze kapitalizmu. Podejmowane przez państwo różne próby rekonstrukcji dotychczasowych zwyczajów kończyły się z reguły niepowodzeniem. Dalej wyjaśnia, że twórcza destrukcja jest organicznym elementem kapitalistycznej dynamiki. W oparciu o powyższe stwierdzenia można wyrazić pogląd, że w zasadzie sensem i istotą przemian w układzie czasowym jest zastępowanie dotychczasowych struktur oraz zjawisk i procesów gospodarczych nowymi. Chodzi jedynie o to, aby były one coraz bardziej doskonałe.

Inne z kolei aspekty systemu rynkowego porusza J. Vogel¹⁴ [2011]. Mówi on, że kapitalizm nie jest jednolitym spójnym systemem. Jest to wg niego heterogeniczny konglomerat instytucji, praktyk i aktorów. Zawiera w sobie wiele sprzeczności. Jednak rzecz polega na tym, że potrafi bardzo umiejętnie zarządzać tymi sprzecznościami. Konflikty interesów między kapitałem a pracą, czy bogatymi a biednymi nie prowadzą do jego upadku. Skidelsky¹⁵ [2011] zaznacza z kolei, że w ekonomii nie ma ostatecznych rozwiązań. Najlepszym przykładem na to jest funkcjonowanie w różnych okresach historycznych odmiennych nurtów myśli ekonomicznej i kształtowanie przez nie rzeczywistości gospodarczej.

¹² Daniel Cohen – ekonomista francuski związany z lewicą.

¹³ Tony Judt – historyk, profesor New York University.

¹⁴ Joseph Vogel – profesor Uniwersytetu Humboldta w Berlinie, autor książki „Widmo kapitalizmu”.

¹⁵ Robert Skidelsky – profesor ekonomii politycznej, Uniwersytet Warwick, członek brytyjskiej Izby Lordów.

Problemy ryzyka działalności gospodarczej w kontekście kryzysu ekonomicznego

Kryzys gospodarczy unaoczniał złożoność funkcjonowania gospodarki opartej na mechanizmach rynkowych. W zasadzie można dopatrzeć się tej konstatacji w większości przytaczanych w poprzedniej części opiniach i poglądach. Przedmiotem analiz są m.in. wzajemne przenikania się w funkcjonowaniu gospodarki ekonomii, historii i polityki oraz zmiany w dominacji w życiu publicznym różnych grup społecznych na poszczególnych etapach rozwoju. Na złożoność gospodarki używa się określenia heterogeniczny konglomerat. Również w swoich publikacjach G. Kołodko [2008, s. 161] zwraca uwagę na zawilóść życia gospodarczego i wyraża przy tym pogląd, że z tego względu problemy ekonomiczne są w wielu przypadkach trudniejsze do badań i analiz niż zagadnienia z obszaru nauk matematycznych czy fizycznych. Ta różnorodność i zmienność gospodarki przenosi się w naturalny sposób na kwestie ryzyka w prowadzeniu działalności gospodarczej. To ryzyko ma swoje odzwierciedlenie w obszarze problematyczności czy niepewności jego wystąpienia, jak również w stopniu prawdopodobieństwa uzyskania określonych wyników czy skutków podejmowanych działań.

Zgodnie z przyjętymi przez nas objaśnieniami ryzyko może wystąpić tylko wtedy, kiedy w działalności gospodarczej mamy do czynienia ze zmianami. A więc wówczas, kiedy zachodzi np. proces wytwórczy, co stwierdziliśmy wcześniej. Klasyki ekonomii, jak np. J. Schumpeter, jednoznacznie stwierdzają, że istotą gospodarki kapitalistycznej jest twórcza destrukcja, czyli tworzenie nowych struktur gospodarczych na miejsce starych. Dlatego też ma miejsce bezpośredni związek ryzyka z wpisanymi w mechanizm rynkowy zmianami o charakterze strukturalnym. Ryzyka należy doszukiwać się również w trudnościach związanych z kierunkami rozwoju zmian. Przykładowo, czy w większym stopniu pójda one w kierunku działalności inwestycyjnej, czy ewentualnie eksploatacyjnej. Osiągnięcia badawcze dyscyplin naukowych zajmujących się prognozowaniem mają i będą miały w tym względzie istotne znaczenie.

Kryzys gospodarczy wyostrzył sposób widzenia mechanizmów funkcjonowania i badania gospodarki. Przyjęte i realizowane modele ekonomiczne zostały mocno zakwestionowane przez Fukuyamę. Oznacza to, że również, a może przede wszystkim, na płaszczyźnie badawczej w naukach społecznych problemy ryzyka będą miały miejsce. Teoretyczne modele funkcjonowania gospodarek nieodpowiadające „duchowi czasów” będą zwiększać ryzyko działań produkcyjno-usługowych na poziomie mikroekonomicznym.

Przebieg zjawisk i procesów ekonomicznych w ciągu ostatnich kilkunastu lat pokazuje, że konsekwencje kryzysów ekonomicznych w miarę upływu czasu są w coraz większym stopniu mniej dokuczliwe dla społeczeństw (może

poza obecną sytuacją Grecji). Zwłaszcza jeżeli odniesiemy je do kryzysu z lat 1929–1933. Jak to już zasygnalizowaliśmy wcześniej, kryzys ekonomiczny był impulsem do szerokiej debaty nad przydatnością różnych nurtów myśli ekonomicznej w kształtowaniu bieżącej polityki gospodarczej. Prowadzą one do doskonalenia się wiedzy, również w kierunku jej użyteczności. Dlatego też można postawić tezę, że w pośredni sposób doskonalenie się nauk ekonomicznych może wyraźnie zmniejszyć ryzyko działań gospodarczych, czego potwierdzeniem mogą być wspomniane wyżej mniej negatywne następstwa kolejnych kryzysów, zwłaszcza w stosunku do kryzysu rozpoczętego w 1929 roku.

Do tego kierunku rozważań, czyli doskonalenia wiedzy, należy zaliczyć również oceny nurtu neoliberalnego dokonywane przez Fukuyamę oraz Ha-Joon-Changa. Prezentowany przez nich sposób widzenia i rozwiązywania problemów ekonomicznych ma wymiar bardziej holistyczny. Wyrażamy pogląd, że takie ujmowanie problemów ekonomicznych będzie zdobywać coraz większą akceptację, również w środowiskach gospodarczych i w ten sposób przyczyni się do tworzenia koncepcji rozwiązywania problemów gospodarczych, które w wyższym stopniu odzwierciedlać będą rzeczywistość. Na podstawie tego przyjmujemy założenie, że również i w przypadku tego czynnika możliwości obniżenia ryzyka będą mogły mieć miejsce. Będą one wynikać przede wszystkim, w naszym odczuciu, z odpowiedniej i dopasowanej do potrzeb praktyki gospodarczej wiedzy teoretycznej. Ta wiedza zwiększa prawdopodobieństwo przewidywania przyszłości, zmniejsza niepewność oraz problematyczność procesów gospodarczych.

Jedną z głównych konsekwencji kryzysu gospodarczego jest zwiększenie kontroli państwa poprzez instytucje nadzoru finansowego kontrolujące działalność banków komercyjnych. W zasadzie chodzi przede wszystkim o zwiększenie dyscypliny w realizowanej przez nie polityce kredytowej. Z punktu widzenia przedsiębiorstwa oznacza to zwiększenie trudności z uzyskaniem kredytu inwestycyjnego czy obrotowego, a przez to wzrost ryzyka efektywnego funkcjonowania podmiotu gospodarczego. W racjonalnie zarządzanym przedsiębiorstwie¹⁶ łatwo dostępny kredyt będzie wykorzystywany w sposób zdroworozsądkowy, zgodnie z dobrze rozumianymi celami przedsiębiorstwa czy innej organizacji. Z kolei w przypadku przedsiębiorstw, gdzie pozaracjonalne czynniki dominują, w ciągu ostatnich kilkunastu lat mieliśmy do czynienia z takimi sytuacjami, w których to bardzo łatwy dostęp do kredytów był główną przyczyną jego bar-

¹⁶ Pod pojęciem tym rozumiemy racjonalne, rozumne gospodarowanie, zgodnie z zasadami sformułowanymi przez O. Langego i spopularyzowanymi w rolnictwie przez R. Manteuffla. W kontekście racjonalności gospodarowania kredytem chodzi o to, żeby korzystanie z niego było mocno przemyślaną decyzją i środki uzyskane tą drogą łączone były z własnym wkładem finansowym na określone inwestycje czy działalność eksploatacyjną.

dzo nieracjonalnego wykorzystywania¹⁷. Dlatego też z całą pewnością można powiedzieć, że obecny kryzys ekonomiczny powinien przyczynić się, i powoli ten proces zachodzi, do racjonalności oraz efektywności prowadzenia działalności gospodarczej. Otwarta pozostaje kwestia ryzyka jej prowadzenia. Trudniejszy dostęp do kredytu to również większe ryzyko, ponieważ ewentualne błędy ograniczają możliwość ich niwelowania za pomocą kredytu.

W tym samym kierunku mogą iść wyjaśnienia dotyczące zmian ryzyka prowadzenia działalności gospodarczej w kontekście polityki gospodarczej rządów. W tym przypadku problem należy analizować z dwóch różnych punktów widzenia. Z jednej strony interwencjonizm państwowy w sferze finansów oraz, w przypadku USA, w przemysł samochodowy, zminimalizował koszty kryzysu. Miało to bezpośrednie przełożenie na ryzyko działań gospodarczych, ponieważ każda ingerencja państwa w mechanizmy rynkowe, zwłaszcza poprzez system finansowy, powoduje obniżenie tego rodzaju ryzyka. Należy jednak zaznaczyć, że interwencjonizm państwowy dotyczy z reguły instytucji i przedsiębiorstw o kluczowym znaczeniu dla gospodarki (np. banki czy przemysł samochodowy). Ingerencja państwa w system finansowy wynika przede wszystkim z jego usytuowania, głównie banków, w systemie ekonomicznym kraju. Drugi aspekt sprawy dotyczy wydatków państwa na cele socjalne. Wydaje się, że problem trzeba widzieć w ten sposób, że zwiększone wydatki pochodzą głównie z coraz większych podatków, którymi z kolei są obciążone przedsiębiorstwa. Warto nawiązać tutaj do jednej z konkluzji przedstawionej powyżej charakterystyki kryzysu mówiącej o tym, że każdy kryzys to początek zmian na lepsze. Jest to destrukcja dotychczasowych relacji organizacji z otoczeniem na rzecz tworzenia się nowych, bardziej efektywnych. Wydaje się, że w takim układzie problem ryzyka należy widzieć jako relatywną możliwość jego zmniejszania się na skutek postępu, głównie organizacyjnego i ekonomicznego.

Podsumowanie

Kryzysy gospodarcze wprowadzają istotne zmiany w funkcjonowaniu gospodarek opartych na mechanizmach rynkowych. Można uznać, że w pierwszej

¹⁷ W skali Unii Europejskiej można posłużyć się przykładem Grecji, gdzie kredyty udzielane przez banki niemieckie i francuskie wydatkowane były w sposób wyjątkowo rozrzutny oraz Hiszpanii, w której to po wstąpieniu do strefy euro budowano około 700 tys. domów i mieszkań, korzystając z bardzo nisko oprocentowanych kredytów w euro. Na polskim gruncie można się posłużyć przykładem możliwości uzyskania 130-procentowego kredytu na zakup mieszkania lub np. w gospodarstwach rolniczych możliwością ułożenia kostki brukowej na pow. 800–1000 m², której koszty pokrywają dotacje z UE.

kolejności dają początek debatom w środowiskach naukowych ekonomistów i politologów nad znaczeniem i rolą teorii ekonomicznych w kształtowaniu metod i sposobów rozwoju gospodarki i systemu ekonomicznego. Z merytorycznego punktu widzenia ich znaczenie jest bardzo ważne, ponieważ dyskusje toczą się w zasadzie wokół dwóch zagadnień, a mianowicie roli i granic ingerencji państwa w funkcjonowanie mechanizmów rynkowych oraz konieczności przywrócenia właściwej rangi analizom jakościowym w ekonomii. Podkreśla się złożoność zjawisk ekonomicznych we współczesnym życiu gospodarczym. Za istotne należy uznawać podkreślanie destruktywnego charakteru gospodarki kapitalistycznej, który daje początek zmianom doskonalącym ten system ekonomiczny.

W kontekście powyższych stwierdzeń należy rozpatrywać problemy ryzyka działań gospodarczych. Jego istotą i sensem jest niepewność, problematyczność uzyskania określonych efektów, wyników lub strat w wyniku prowadzonych działań. Uznaliśmy, w oparciu o analizę opinii i poglądów uznanych autorytetów w dziedzinie ekonomii, że kryzysy ekonomiczne przyczyniają się pośrednio do zmniejszania się ryzyka prowadzenia działalności gospodarczej. Następuje to na skutek doskonalenia się wiedzy ekonomicznej oraz z zakresu zarządzania. I jest to jeden z dwóch kierunków minimalizowania ryzyka. Drugi, w naszym odczuciu, wyraża się w podejmowaniu bardziej racjonalnych decyzji w polityce gospodarczej na skutek rozpoznania przyczyn zaistniałego kryzysu.

Literatura

- BABBIE E.: *Badania społeczne w praktyce*. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2003.
- BALCEROWICZ L.: *Skąd się bierze katar*. Gazeta Wyborcza z 5.12.2011.
- Biznes, Słownik pojęć ekonomicznych, t. 10, P-Ż*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2007.
- COHEN C.: *Kapitalizm nie potrzebuje społeczeństwa*, Dziennik – tygodnik idei EUROPA z 25.08.2007.
- Encyklopedia ekonomiczno-rolnicza*. PWRiL, Warszawa 1964.
- Encyklopedia ekonomiczno-rolnicza*. PWRiL, Warszawa 1984.
- Encyklopedia organizacji i zarządzania*. PWE, Warszawa 1982.
- FRANFORT-NACHMIAS Ch., NACHMIAS D.: *Metody badawcze w naukach społecznych*. Wydawnictwo Zysk i S-ka, Poznań 2001.
- FUKUYAMA F., COLBY S.: *Co oni sobie myśleli*. Newsweek Polska 2009, nr 37, Dodatek s. 6–7.
- HA-JOON-CHANG: *Tego ci nikt nie powie o kapitalizmie*. Gazeta Wyborcza z 31.12.2011–1.01.2012.
- HEADY E.O.: *Ekonomika produkcji rolniczej*. PWRiL, Warszawa 1967.
- JUDT T.: *Buldożer innowacji – dlaczego obawiamy się współczesnego kapitalizmu*. Dziennik nr 293 z 2007 r. do Tygodnika Idei Europa nr 50, s. 13–14.

- KOŁODKO G.: *Wędrujący świat*. Prószyński i S-ka, Warszawa 2008.
- KRUGMAN P.: *Dlaczego ekonomiści niczego nie zrozumieli*. Gazeta Wyborcza z 31.10–1.11.2009.
- KUCIŃSKI K. (red.): *Metodologia nauk ekonomicznych, dylematy i wyzwania*. Difin, Warszawa 2010.
- MANTEUFFEL R.: *Ekonomika i organizacja gospodarstwa rolniczego*. PWRiL, Warszawa 1979.
- OSTROWSKA E.: *Pomiar ryzyka w rzeczowych inwestycjach przedsiębiorstw*. Przegląd Organizacji 4/1997.
- RYCHLIK T., KOSIERADZKI M.: *Podstawowe pojęcia w ekonomice rolnictwa*. PWRiL, Warszawa 1981.
- SKIDELSKY R.: *Keynes kontra Hayk: dogrywka*. Gazeta Wyborcza z 27–28.09.2011.
- Słownik wyrazów obcych*. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1999, s. 985.
- Słownik języka polskiego, t. III, R–Ż*. Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1981.
- SMOLORZ B.: *Ryzyko inwestycyjne*. *Ekonomika i Organizacja Przedsiębiorstw* 2/1997.
- STAŃKO S.: *Prognozowanie w rolnictwie, wydanie II poprawione i uzupełnione*. Wydawnictwo SGGW, Warszawa 1999.
- SZTUMSKI J.: *Wstęp do metod i technik badań społecznych*. Śląsk Wydawnictwo Naukowe, Katowice 2010.
- VOGEL J.: *Rynek już nie jest bogiem*. Gazeta Wyborcza z 3–4.09.2011.
- WILIMOWSKA Z.: *Ryzyko inwestowania*. *Ekonomika i Organizacja Przedsiębiorstw* 7/1998.
- WINIECKI J.: *To nie chciwy kapitalizm, tylko pycha i cynizm polityków są źródłem kryzysu*. *The Wall Street Journal Polska – dziennik finansowy* z 15.10.2008.

Risk of Carrying out an Economic Activity in the Context of World's Economic-financial Crisis

Abstract

In this elaboration there have been described main elements and causes of the global economic crisis, which takes place in Europe and several other countries since September 2008. The risk of economic activities (the term) and its basic kinds are characterized here. Next, there has been taken an attempt of setting links between the risk and actual economic crisis. It has been established that many phenomena characterizing current crisis have influence on lowering the risk of carrying out economic activities.